

MIBEN SEGÍT A RENDSZERSZEMLÉLETŰ KONFIGURÁCIÓELEMZÉS AZ ALKOTÁSOK PSZICHOLÓGIAI ELEMZÉSE SORÁN?

*A hétlépéses képelemzési módszer (Seven-Step
Configuration Analysis, SSCA) rövid bemutatása*

Reinhardt Melinda¹

*¹Károli Gáspár Református Egyetem
Levelező szerző: Reinhardt Melinda
E-mail: reinhardt.melinda@kre.hu*

Beérkezett: 2012. 12. 22. – Elfogadva: 2013.01.11.

A képek pszichológiai szempontú elemzésére számos eljárás született, mióta a lélektan több mint 200 éve felfigyelt az alkotásokban rejlő projekciókra (például Buck, 1948; Machover, 1949; Koppitz, 1966; Hammer, 1968, 1997; Knoff és Prout, 1985; Burns, 1987). A pszichológiai rajzelemzésben az 1980-as évek végén egy jelentős szemléletváltás történt: többváltozós eljárások kerültek bevezetésre, ahol már olyan tényezők vizsgálata is helyet kapott, mint az alkotási folyamat kontextusa vagy mintázatok és egészes jellemzők azonosítása (például Zians, 1997; Thomas és Jolley, 1998; Leibowitz, 1999; Hárdi, 1983/2002; Sehringer, 1983, 2005a, 2005b). Egyre erősebb volt az igény az alkotások széleskörű, koherens megértésére (Vass, 2011c). Ebben a trendbe illeszkedik a Vass Zoltán által kialakított átfogó eljárás, a Hétlépéses Képelemzési Módszer (Seven-Step Configuration Analysis, SSCA), mely egy évtizedes előkészítő, majd folyamatos kutatómunka során formálódott képelemzési rendszer (Vass, 2011a, 2011b).

Jelen tanulmány célja, hogy rövid áttekintést nyújtson a Hétlépéses Képelemzési Módszerről (SSCA), bemutatva annak kialakítási folyamatát, az eljárás lényegét, elemeit és gyakorlati felhasználhatóságát.

A Hétlépéses Képelemzési Módszer bármely alkotás pszichológiai vizsgálata során alkalmazható metódus. Tulajdonképpen egy elemzési keret, amely több-féle szempontból közelít a rajz esszenciájára felé. Ez a szemléleti keret, ha egyszer – a gyakorlatban felhasználva – elsajátítottuk, képessé tesz arra, hogy bármely alkotás (például gyermekrajzok, felnőttek által készített rajzok, festmények, szobrok vagy egyéb, laikusok által készített alkotások és műalkotások) rejtett jelentésrétegeinek megértéséhez eljussunk.

ELŐZMÉNYEK – A KIMUNKÁLÁS

A mesterséges intelligencia pszichodiagnosztikában való alkalmazási lehetőségeit vizsgálva Vass (2000a; 2000b; 2000c; 2006) kidolgozott egy számítógépes szakértői rendszert, az ESPD programot (Expert System for Projective Drawings), mely a projektív rajzok értelmezésében segít a felhasználóknak. Az ESPD program adatbázisába több ezer példarajz, diagnosztikus fogalom és pszichológiai értelmezés épült be. A szakértői rendszer ennek alapján, a mesterséges intelligencia következtetési algoritmusait felhasználva működik. Az ESPD szoftvert Magyarországon és külföldön (például Európa, Észak- és Dél-Amerika, valamint a Távol-Kelet számos országában) egyaránt széles körben alkalmazzák a projektív rajzelemzés során (Vass, 2011b). Az ESPD program nem más, mint szakértők diagnosztikus-megismerő gondolkodásának modellálása a számítógép segítségével (ingyenesen letölthető verziója megtalálható a www.rajzelemzes.hu honlapon). Ezt a modellt Vass (2006, 2011b) a gyakorlatban ellenőrizve és rendszerré szervezve végelesezítette a Hétlépéses Képelemzési Módszert, azaz az SSCA-t, mely így a képet vizsgáló szakértő gondolatmenetének elemző sémáját foglalja össze. A következő fejezet ezt a konceptuális keretet összegzi.

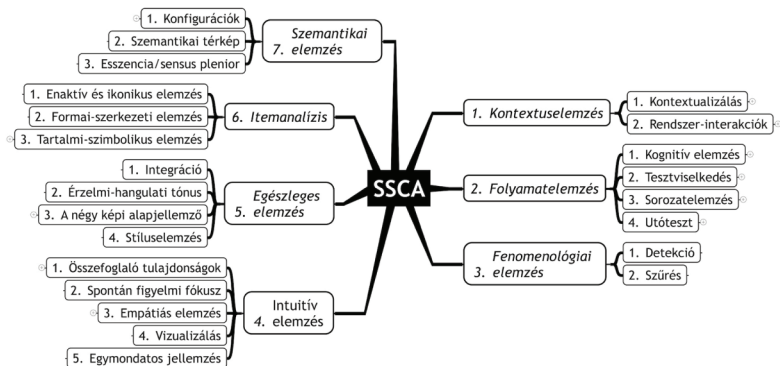
A HÉTLÉPÉSES KÉPELEMZÉSI MÓDSZER, AZ SSCA „ESSZENCIÁJA”

Az SSCA három nagyobb területen alkalmazható az alkotások pszichológiai elemzésekor: (1) egyéni alkotások vizsgálata; (2) több személy közösen készített alkotásának vizsgálata és (3) műalkotások lélektani szempontú feltárása során.

A rajzelemző szakértők gondolkodási stratégiáinak analízise alapján formálódott Hétlépéses Képelemzési Módszer bármely alkotásra rendszerszinten tekint. Ebben a rendszerelemzési modellben a képértelmezés folyamata szakaszokra bomlik, ahol minden fázis más és más szempontból közelíti meg a vizsgált alkotást. Minden lépés célja azonban egyfelé mutat: az elemzési „részszempontokból” végül egy egységes egész, a rajz „Gestaltja”, azaz a kép pszichológiai esszenciája tárul fel. Ebből a lélektanilag hangsúlyos lényegből levezethetővé válik az alkotóra vonatkozó pszichológiai jelentések összefüggő architektúrája (Vass, 2010a).

Az SSCA nem önmagában az elkészült alkotást, hanem az alkotást készítő személy pszichológiai megértésének egészét tekinti a teljes rendszernek. A rajz vagy bármely más vizuálisan befogadható produktum ebben a formában tehát egy alrendszer, amely csak a teljes rendszer (az alkotó a maga valójában: egyéb teszteredményeivel, viselkedésével, előtörténetével stb. együtt) figyelembevételével nyerhet jelentést (Vass, 2011b). Ez a koherens megértésre törekvő perspektíva garantálja a leegyszerűsítő és általánosító jelentésadás, az ad hoc értelmezések elkerülését. Alább elsőként a Hétlépéses Képelemzési Módszer

általános rendszerdiagramját mutatjuk be (1. ábra), mely vezérfonalként szolgálhat a következő szerkezeti egység, az elemzési metódusok egyenkénti részletes bemutatásához.

1. ábra A Hétlépéses Képelemzési Módszer (SSCA) általános fenomenológiai térképe (Vass, 2011b, 13. o. alapján)

A HÉTLÉPÉSES KÉPELEMZÉSI MÓDSZER ELEMZÉSI TECHNIKÁI

A Hétlépéses Képelemzési Módszer a képzőművészeti alkotások pszichológiai értelmezése során hétfajta szemléleti pozíciót kínál fel (Vass, 2011b), mindegyik szempont az alkotás pszichológiai befogadásának egy-egy rétegét képviseli.

Az első lépés a kontextus figyelembe vétele. A kontextuselemzés során minden olyan feltételt és körülményt számba kell vennünk, amely befolyásolja a vizuálisan befogadható alkotás pszichológiai értelmezését (például az alkotó előtörténete, az anamnesztikus és heteroanamnesztikus adatok, az alkotás fizikai és lelki kontextusa, az alkotás közbeni viselkedés, maga az elkészült rajz, annak rajzi jegyei és az azokból felépülő konfigurációk). Ez a szint magában foglalja a rendszer elemeinek (alkotó(k), alkotás(ok), megítélő, helyzet) és azok kölcsönhatásainak feltérképezését (Vass, 2011a).

A kontextusba helyezést és a rendszer-interakciók azonosítását az ún. folyamatelemzés követi. Ennek során megfigyeljük a rajzolási folyamatot, a tesztviselkedést, összehasonlítjuk a korábbi és a későbbi rajzokat, olyan ún. modellreakciókat keresünk, amelyek a személyt más helyzetekben is jellemzik. Ide tartoznak még a rajz(ok)hoz feltett utókérdések (Vass, 2006) is (például Mondja el, kérem, mit rajzolt le ezen a képen! vagy Milyen fát rajzolt és miért?).

Az aktuálgenezis figyelembe vétele után az alkotás formai és tartalmi jellemzőinek objektív leírása történik, ez az ún. fenomenológiai elemzés. A strukturális és jelentésbeli elemek számbavételénél az objektivitás kritériuma a jelenségek elfogulatlan tudatosítását kívánja meg az elemző részéről. Vegyünk észre mindent, ami a rajzon van!

Negyedik lépésként egyfajta szabad asszociációkat hívó értelmezési képességet mozgósít az elemző: intuitív megítéléseket tesz. Az intuitív elemzés olyan technikákat hív segítségül, mint pl. a spontán figyelmi fókusz (hová, mire irányul a befogadó spontán figyelme?); az alkotásról bennünk keletkezett szabad benyomások; az öt legfontosabb jellemző kiemelése (pl. erre kialakított leíró listák segítségével); egymondatos leírás (a rajz lényegének megragadása egyetlen mondatban) vagy az empátiás elemzés módszerei (pl. a motoros empátia (Hárdi, 1983/2002), melynek során a rajz lemásolásával mintegy megtapasztalható a rajzkeletkezés folyamata).

Az SSCA ötödik szintje az egészséges elemzés területe, ahol már globálisan, egészként értékeljük a képet. Ide tartozik a mozgás- és formakép, a tér- és színhasználat, a rajzi személyiség szintek (Hárdi, 1983/2002), az érzelmi-hangulati tónus vizsgálata, illetve a rajz integráltságának és globális harmóniájának felbecslése.

Utolsó előtti lépésként ún. itemanalízist végzünk, ekkor sorra vesszük az alkotás szokatlan, kiugró jelenségeit mind enaktív-ikonikus (mozgásmintázat-elemzés és valóság-hűség-tesztelés), mind formai-szerkezeti, mind tartalmi-szimbolikus szinten (ez utóbbi a manifeszt és a látens tartalomra egyaránt kiterjed). A hatodik elemzési szint leglényegesebb vonása, hogy a feltűnő jellemzőket nem önmagukban szemléli, hanem ún. mintázatokot, konfigurációkat képez azokból. Ez a mintázatelemzés a meglévő ismereteket gazdagítja olyan többletjelentést ad, amely azelőtt nem volt látható (Vass, 2011a).

A megelőző fázisokon alapulva egy szintetizáló szint zárja a hétlépéses képelemzési módszert. A szemantikai elemzés az addig feltárt adatokat, felismeréseket, tudást egymás fényében összegzi. Az összefüggések, mintázatok egy mélyebb pszichológiai jelentéstartalomra mutatnak rá (Vass, 2011b).

A rajz esszenciájának felismerését, az addig elvezető szerteágazó jelentéshálót áttekinthetővé teszi, ha az elemzés során egy fenomenológiai térképet készítünk (Vass, 2010b; Vass és Perger, 2011). A fenomenológiai térkép a rendszer elemzését, a hét lépést és annak egyedi eredményeit egyetlen lapon, egy hierarchikus struktúrában jeleníti meg, középpontjában az alkotás pszichológiai alapvetésével, miközben a térkép lehetőséget kínál az összefüggések kiemelésére is (ld. az 1. ábra sémáját).

A HÉTLÉPÉSES KÉPELEMZÉSI MÓDSZER A GYAKORLATBAN – AZ ÖKOLÓGIAI VALIDITÁS KÉRDÉSE

A fenti hét lépés a szerző (Vass, 2011a, 2011b) által ajánlott logikai sorrendet képviseli, mely szakaszok szervesen egymásra épülnek, részben egymásból is következnek. Ugyanakkor – a gyakorlottsággal párhuzamosan – nem feltétlenül kell egymás után, adott sorrendben végrehajtani az elemzési folyamatot: lehet, hogy egyes fázisok felcserélődnek, vagy bizonyos szintek egyszerre, egymás fényében kerülnek görcső alá. Egy azonban bizonyos: a modell használatával az elemzési lehetőségek a rendszerszemlélet többletével kibővülnek, és olyan konfigurációk emelkednek ki, melyek addig nem látott, rejtett jelentésrétegeket tesznek nyilvánvalóvá.

A Hétlépéses Képelemzési Módszer egy olyan gyakorlati eszközt ad a vizuálisan befogadható alkotásokat elemzők kezébe, melynek segítségével bármely alkotás vagy alkotássorozat – mint egyedi eset – idiografikus megértéséig juthatunk el. Az adatok kontextusba helyezésével, az összefüggések felismeréséhez keretet nyújtó lépések követésével, a modellreakciók feltárásával lényegi információkat kapunk az alkotó személyiségéről, gondolkodásáról, beállítódásairól, érzelmi életéről és társas kapcsolatairól. Az SSCA egy olyan eljárás tehát, mely alkalmazója számára interiorizált gondolkodási stratégiaként segíti mind a pszichológiai diagnosztikai munkát, mind ahhoz kapcsolódva a terápiás terv kialakítását.

IRODALOMJEGYZÉK

- Buck, J. N. (1948). The H-T-P technique: A qualitative and quantitative scoring manual. *Journal of Clinical Psychology*, 4(4), 317-396. DOI:10.1002/1097-4679(194810)4:4<317::AID-JCLP2270040402>3.0.CO;2-6
- Burns, R. C. (1987). *Kinetic House-Tree-Person Drawings: (K-H-T-P): An Interpretative Manual*. New York: Brunner & Mazel.
- Hammer, E. F. (1968). Projective drawings. In A. I. Rabin (Ed.), *Projective techniques in personality assessment* (pp. 366-393). New York: Springer.
- Hammer, E. F. (Ed.). (1997). *Advances in projective drawing interpretation*. Springfield: Thomas.
- Hárdi, I. (2002). *Dinamikus rajzvizsgálat (DRV)*. Budapest: Medicina.
- Knoff, H. M. & Prout, H. T. (1985). The kinetic drawing system: A review and integration of the kinetic family and school drawing techniques. *Psychology in the Schools*, 22(1), 50-59. DOI:10.1002/1520-6807(198501)22:1<50::AID-PITS2310220112>3.0.CO;2-J
- Koppitz, E. M. (1966). Emotional indicators on human figure drawings of children: A validation study. *Journal of Clinical Psychology*, 22(3), 313-315.
- Leibowitz, M. (1999). *Interpreting projective drawings: A self psychological approach*. New York: Brunner & Mazel.

- Machover, K. (1949). *Personality projection in the drawing of the human figure*. Springfield: Thomas.
- Sehringer, W. (1983). *Zeichnen und Spielen als Instrumente der psychologischen Diagnostik*. Heidelberg: Schindele.
- Sehringer, W. (2005a). Diagnostik von Gefühlen aus Zeichnungen von Kindern? Methodische Annäherungen: Skizzen zu einem Leitfaden für Training und Praxis. *Zeitschrift für Schriftpsychologie und Schriftvergleichung*, 69(1-2), 2-59.
- Sehringer, W. (2005b). Érzelmek diagnosztikája gyermekrajzok alapján? Módszertani vonatkozások. Egy képzési és gyakorlati útmutató vázlat. In W. Sehringer & Vass Z. (Szerk.). *Lelki folyamatok dinamikája a képi világ diagnosztikában és terápiában* (pp. 51-107). Budapest: Flaccus.
- Thomas, G. V., Jolley, R. P. (1998). Drawing conclusions: A re-examination of empirical and conceptual basis for psychological evaluation of children from their drawings. *British Journal of Clinical Psychology*, 37(2), 127-139.
- Vass, Z. (2000a). Artificial intelligence in psychodiagnosis. In Jakab I. (Ed.). *Developmental aspects of creativity*. Boston: American Society of Psychopathology of Expression.
- Vass, Z. (2000b). Expert systems in psychodiagnosis. In Jakab, I. (Ed.). *Developmental aspects of creativity*. Boston: American Society of Psychopathology of Expression.
- Vass, Z. (2000c). ESPD:2000 – Szakértői rendszer projektív rajzok értelmezéséhez. *A Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Nagygyűlése, Előadáskivonatok* (p. 344). Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Vass, Z. (2006). *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai: Projekció, kifejezés, mintázatok*. Budapest: Flaccus.
- Vass, Z. (2010a). Az SSCA hermeneutikai vonatkozásai. In Vargha A. (Szerk.). *Egyén és kultúra: A pszichológia válasza napjaink társadalmi kihívásaira* (p. 92). *A Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlése*. (Kivonatkötet). Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Vass, Z. (2010b). A kinetikus iskolarajz rendszerszemléletű konfigurációelemzése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65(3), 495-527.
- Vass, Z. (2011a). *A psychological interpretation of drawings and paintings. The SSCA method: A systems analysis approach*. Budapest: Alexandra.
- Vass, Z. (2011b). *A hétlépéses képelemzési módszer (SSCA)*. Budapest: Flaccus.
- Vass, Z. (2011c). *A képi kifejezéspszichológia alapkérdései: Szemlélet és módszer*. Budapest: LHarmattan.
- Vass, Z. & Perger M. (2011). *A kinetikus iskolarajz*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Zians, A. W. (1997). *A qualitative analysis of how experts use and interpret the Kinetic School Drawing technique*. (Unpublished MA thesis). Toronto: University of Toronto.